

ČOVJEKOV TITANIZAM KOD DOSTOJEVSKOGA

ORIENTACIJA DOSTOJEVSKOGA

Čitav je život razumnog bića na ovoj razrovanjanoj stazi krhkog i ograničenog stvorenja izprepleten oprekama među sret-nim snovima i crnom zbiljom. Nema dana u kom sviest o zulumu udesa, sviest puna tragike i zebnje ne ugrabi časak, da izkrsne pred očima duha. Ljudima su pod sizifovskom presudom klecala koljena, a misao vrludala po pitanjima i odgovorima o smislu ži-vota, o izvoru zla, o čovjekovoj krivnji, o skladu, o obstojnosti Boga.

Kršćanstvo je davno dalo izpravan odgovor na ta pitanja. Upravilo je čovjekov pogled iz zatvorenog zemaljskog kruga prema Absolutnom Biću. Učilo je čovjeka, da izlaz iz zemaljskog labirinta mora tražiti zajedno s Bogom. Pogotovo iza Kristova dolazka na zemlju. Odonda je poviest čovjeka nerazrješivo vezana uz Kristovu osobu. To je bila svagdanja meditacija sredovječnog čovjeka. Stoga i nije zametnuo borbu s Bogom, drzovito tražeći od Boga razjašnjenje i račun za uređaj svieta.

Stanje se počelo mienjati, kad se početkom novog vieka u Evropi probudio humanizam. Čovjek je požudno srknuo nove sokove. Bio je uvjeren: zarudjela je zora novom Proljeću. Na obzoru se ovjenčan slavom antike pojavio novi ideal: lik grčkog čovjeka, zdravog i liepog zemaljskog čovjeka, oplemenjenog mud-rošću, znanjem, umjetnošću. Ljubav je prema starom klasičnom poganskom svijetu pomalo okretala nazor Evropljanina. Sjeme je antropocentričnog humanizma proklijalo na evropskom tlu.¹ Prolazili su deceniji i vjekovi. Novi je ideal polagano penetrirao i u filozofiju, koja se korak po korak udaljivala od Boga i pribli-žavala novoj tajni. Novi čovjek je ostavljao Boga, da se s njim opet nađe — u borbi. Zaželio po svojoj volji zidati sreću. Htio je podpunu autonomiju. Boga je potiskivao. Plovio je punim jedrima, ali — do prve oluje. Tada se i uzpon i polet i cvat zaustavio pred neizbježivom tragikom nesmirenog bića. Ali se čovjek nije više mogao moliti. Okrenuo se doduše k Bogu, ali — s psovkom na ustima. Uhvatio se u koštac s Bogom. Divlje. Bio je to rat straš-niji od ikojega prvašnjeg stoga, što je novovjeki čovjek prije svog otpada dobro poznao Boga. Razbuktao se, razbjesnio se naj-grozniji titanizam u poviesti.

¹ Često se u raznolikom smislu upotrebljavaju ovi termini. Zanimljivo i csebitne misli o teocentričnom i antropocentričnom humanizmu iznosi Jacques Maritain u »L' Humanisme intégral«.

Naslučujući iz stanja ondašnje filozofije, što se nalazila u razpadanju, obći potop, koji se približavao Evropi, digao je glas na obranu i spas čovjeka i čovječanstva. Providnost je izabrala njeđa i Solovjeva na evropskom sjeveru za tu zadaću. Uznastojao je da razčisti pojmove o osobi i zajednici. Sva je rješenja pročitao u Bogočovjeku Isusu Kristu. U njemu je našao liek svakom tita- nizmu i izlaz iz svih zakučastih sporova čovječjeg duha.

S TRI ODSKOČNICE

Nikolaj Berdjajev u jednom svom djelu kaže, da revolt ruskih nihilista nije započeo toliko negiranjem Božje obstojnosti, koliko bunom protiv biednog položaja čovjeka na zemlji. Dobroljubov, Cerniševski i Pisarev bili su dobro poučeni u vjeri i u mladim godinama živjeli po njoj. Prelom nastaje u njihovoj duši, kad po- činju razmišljati o trpljenju čovjeka.⁶

Zbog istog razloga se bune ateisti u velikim romanima Dostojevskoga. Njihov prototip su nihilisti. Ivan Karamazov na- glašava bratu Aljoši: »Tu evo odmah izjavljujem, da primam Boga, naprosto i bez primjetbe. . .« »Ali znaj, da ja u konačnom rezultatu ne primam ovaj Božji svijet, i mada znam, da postoji, ja mu ne dopuštam, da postoji.«⁷

Ivan ne prima ovakova svieta, jer je u njemu contingentia creaturarum izatkala tkivo čovječjeg obstanka crnim i grubim ni- tima: upropaštenih života, zablacenih ideala, jezivog jauka naj- manjih, najslabijih, najnevinijih.

Dostojevskog zanosi čovjek uobće, ali su ipak njegovi tipovi uglavnom ruski. Ruska je duša bila oduviek prožeta čeznućem za bezkrajnošću, bezkonačnošću. Težnja je za Absolutnim navela rus- kog vjernika na podpuni prezir zemaljskih dobara i totalnu privr- ženost nevidljivom idealu. Abstrahirali su od činjenice, da žive na zemlji. Nisu znali prilagoditi nebeski ideal zemaljskim uvjetima.⁸ I kad zbog toga u svom poletu nisu došli Kristu, oni su se gonjeni svojim čeznućem, a u robstvu Eschatona, sunovratili u naručje Antikristovo. Za razumievanje onoga groznođa prevrata Dostojev- skijevih junaka, moramo uvijek imati na umu tu crtu ruskog karak- tera. I ona je jedan od upaljivača velikog požara.

Dostojevski ipak nije ljudsko trpljenje i duševno razpoloženje Rusa proglasio izključivim podlogama pobune Raskolnikova, Ki- rillova, Ivana Karamazova itd. On je najvećma naglašavao razloge, koji izlaze iz metafizičkog poimanja čovjeka. To se zrcali iz svih njegovih djela. Ono, po čem je čovjek najviše čovjek, što ga izdiže iznad svega na zemlji, jest slobodna volja. Kako će se i poslije vidjeti, slobodna volja prema Dostojevskom igra najsudbonosniju

⁶ N. Berdiaeff: Problèmes du Communisme.

⁷ Dostojevski: Braća Karamazovi. Ovaj i svi ostali citati, koje navodimo iz »Br. Kar.«, uzeti su iz poglavlja o buntovnosti Ivana Karamazova i o Veli- kom Inkvizitoru.

⁸ N. Berdiaeff: L' idée religieuse russe.

ulogu u čovjekovu životu.⁹ Čovječji um ima bezkrajni niz inteligibilnih objekata. To sve um predstavlja volji. Konačno joj predstavlja objekt, koji ima u sebi posljednji razlog Dobrog i Istinitog: bezkrajno Biće. Čovjeka razdire želja za posjedovanjem tog Bića. Volja se okreće amo i tamo, sad k Stvoritelju, sad k stvorovima, diže se i posrće, nu ništa stvoreno njene žudnje ne stižava. Što više obratno: svako ju zagnjurivanje u ograničeno i nepodpuno gorči, raztvara. Ovo vječno približavanje i udaljivanje volje od izvora Dobra jest ono grozno nutarnje vrenje, što tresе čovjekom od prvog dana njegove svijesti do smrti.

Možda ovo previranje i trzanje ne bi bilo tako oštro i fatalno, kad bi čovjek bio samo duh. Ali baš ovaj čudnovati i teško shvatljivi spoj materije i duha u jednom individuumu pojačava dualističku tendenciju volje i otežava njenu orijentaciju k Dobru.

Već je samo kolebanje među vječnošću i vremenom izvor neprestanog talasanja i žestoke borbe. Nu, kad se tome još pridruži izkustvo celog bića o trnjem posutom putu k Neizmjernom, kad se nagazi na intenzivnu bol i patnju, kad jad izpije i umu jasnoću pogleda, onda u ličnostima Dostojevskog životni elan prelazi u nasrtljivo hrvanje s Bogom.

Ivan Karamazov zna za kršćansko tumačenje ovakovog porredka u svijetu, ali ga unapried ne prihvaća: »Odviše su skupocjeno ocienili tu harmoniju, — barem moj džep ne dozvoljava, da platim ulaznicu za nju. Zato se žurim, da vratim ulaznicu. I ako sam pošten čovjek, moram je vratiti što prije. Pa to eto i činim.« Ivan kaže da »priznaje Boga«, ali ruši i ne priznaje njegova svijeta. On stoga, što ne može raztumačiti zla i patnje na zemlji, nieće, da je Bog ljubav, nieće mu svemogućnost, nieće Providnost, poriče, da je Bog norma dobra i zla. To je najgora buna protiv Boga i drzko niekanje Boga.

I Kirillov u »Demonima« nieće Boga, jer je nezadovoljan sa svijetom. Počinje bunom, prelazi u ateizam, svršava u demonskom rušenju svijeta i Boga, uzpostavljaajući »novu strašnu slobodu«. »Toga Boga neće biti.« »Ako Boga nema, onda sam ja bog.« »Ako Bog jest, onda je sva volja Njegova, i iz Njegove volje ja ne mogu. Ako ga nema, onda je sva volja moja i ja moram izjaviti svojevoljnost.« »Tri sam godine tražio atribut mojega božanstva i našao sam ga: atribut je mog božanstva — svojevolja!«

Ako je Bog loše uredio svijet, ako On nije norma dobra i zla, slobodno je svijet rušiti. Tada Boga nema, i bogom postaje čovjek. Tada neukrotiva snaga smrtnikova kreće u bjesni rat na Boga. Podpuni satanizam. Vrhunac titanizma.

Šta biva s čovjekom u tom njegovu prevratnom jurišu?

⁹ N. Lossky: Bog i mirovnoe zlo. Praga 1941. — N. Berdjajev: Naziranje D. na svijet.

»Pravi genialni potez psihologije«. »To je psiholog s kojim se razumijem«¹⁰ — piše Nietzsche o Dostojevskom. A Merežkovski: »On zna najskrovitije naše misli, najprestupnije želje našeg srca. Nije riedko, da čitajući njega osjećaš strah od njegova sveznanja, od tog dubokog pronicanja u tuđu savjest. U njega sastaješ tajne misli, što se ne bi nakanio, da ih izkažeš ne samo prijatelju, nego ni samomu sebi. . . «¹¹. Nisu nepoznate pohvale, kojima je otac individualne psihologije A. Adler, i ciela njegova škola, obasuo F. M. Dostojevskoga.

Subtilno seciranje čovječje duše, duboka psihologija je silno oružje u rukama Dostojevskog, u tom leži neodoljiva snaga njegovog dokazivanja. Tim je dokazom, uz ostale dokazao absurdnost ideja Raskoljnikova, Kirillova, Stavrogina. . .

Dostojevski ne može pojmiti čovjeka bez slobode. Ona je uzko povezana s čovjekovom dobrotom, zloćom, sa srećom i nesrećom. I sa nesrećom. Jer je slobodan, može čovjek prezreti Božje zapoviedi. I ličnosti Dostojevskoga baš po slobodi hoće da postanu autonomnima. U razplamsalom titanizmu Raskoljnikov, Svidrigajlov, Fjodor, Dmitar i Ivan Karamazov, Stavrogin, Kirillov, Verhovenski i Šigalev hoće potpunim svojevolem, niekanjem svake Božje volje, uzpostaviti nadčovjeka, čovjekoboga — mjesto Boga. Dostojevskog zanima svršetak ove borbe.

»Ja sam htio usuditi se i ubio sam. . . , ja sam se htio osmjeliti, Sonja, eto, to je sav uzrok«. » . . . trebalo mi je tada doznati, i to što prije doznati, jesam li ja uš, kao svi, ili sam čovjek, Hoću li moći učiniti prestupak, ili neću? . . . Jesam li ja drhtava tvar ili imam pravo. . . « » . . . mene je vrag tada gurao, a već iza toga mi je bilo jasno, da nisam imao pravo onamo ići zato, jer sam ista uš kao i svi. . . « »Zar sam ja staricu ubio? Ja sam sebe ubio, a ne staricu. . . «¹²

To je glavni sadržaj romana »Zločin i kazna«. Raskoljnikov hoće da bude nadčovjekom. Prezire svaki zakon, osim onoga, kojega sam stvara. Napravit će pokus. Ne ubija staricu lihvarku iz požude za novcem. Njezin bi novac morao poslužiti napredku čovječanstva, ubrzati njegove korake k nadčovječtvu. Ako Boga nema, zašto je ne bi mogao ubiti mirno, sviestno, hladno? Ali se prevario. Njegovim se računima oprlo cielo njegovo biće: Nastrana ga je ideja obsjela. Crv ga nemira izglodao, grizodušje ga raztrovalo, uništilo. Zločin je prodrmao Raskoljnikovim, pregazio ga. On je razciepan, podjeljen, podvojen. Klonuo je. Nije sve čovjeku dopušteno, jer postoji Bog, postoji objektivna norma morala nad čovjekom. Njegov je titanizam zamro.

Još je drastičniji primjer inžinjera Kirillova u »Demonima«. Još djetetom, veoma je osjetljiv na ponos. Muče ga boli čovječan-

¹⁰ Iz Nietzsche-ovih pisama.

¹¹ Merežkovski: Vječni suputnici. Druga knjiga. Dostojevski. Preveo Velikanović. Zagreb. Matica Hrvatska. 1942.

¹² Dostojevski: Zločin i kazna.

stva. Neće, da prizna takva svieta, nieće Boga. I Krist mu je uzalud umro, podlegavši zakonima sudbine. — »Zašto, dakle, da se živi?« Cieli ga život obsjeda samoubilačka misao. O samoubojstvima vodi najtočnije podatke. Ljudi se ne ubijaju s dva razloga: radi straha od boli i od vječnog života. To su obsjene. I Bog mu je tlapnja. Na temelju tih obsjena hoće ljudi život. Život je njihov strah i bol. Zato umuje: te obsjene treba nadvladati samoubojstvom. Samoubojstvo će biti točka, u kojoj će čovjek prezreti stari poredak i Boga. Tu će afirmirati svoju svojevolutnost protiv volje Božje i »uništiti« Boga. Samoubojstvo, biti gospodarom nad životom i smrću, najvećim mu je dokazom podpune suverenosti.

»Biti će novi čovjek, sretan i ponosit. Onaj, kojemu će biti svejedno živio ili ne živio, to će biti novi čovjek! Tko pobjedi bol i strah, taj će biti bog. A toga Boga neće biti.« »Tada će biti novi život, novi čovjek, sve će biti novo.« »Ja se moram ustrijeliti, jer je najpodesnija točka moga svojevolutja — ubiti samoga sebe.« »... atribut je mojega božanstva — svojevolutja!«

Kirillov hoće, da prvi pođe tim putem, drugi će za njim. Sebe će postaviti na Božje mjesto, postat će čovjekobog. To naglašava Stavrogínu.

»On će doći i ime će mu biti čovjek-bog.

— Bogočovjek?

— Čovjek-bog, u tom je razlika.«

Po svojem shvaćanju, Kirillov će doživjeti vječni život i čovjekobožtvo u času samoubojstva, u času podpunog svojevolutja. Intenzivno vječni život, ne ekstenzivno.

Finale je bio grozan. Njegovo je samoubojstvo bilo sve, samo ne čin ponosnog, buntovnog svojevolutja. U odlučnom času ga užas i strah doveo do sloma volje i energije, do ukočenosti, paralize. Pretvorio se u marionetu. Ne samo, da tu nije bilo ništa od nadčovjeka, pao je i izpod razine čovjeka.

Dostojevski je u Kirillovu dosta rekao o nadčovjeku. Entuziazam Kirillova, sva njegova dinamičnost, obilježeni su demonskim i neurotičnim. Njegov je svršetak, opaža von Balthasar, otkrio, da je sav zanos bio početak epilepsije, želja za čovjekobožtvom, bolest.¹³ Duševne su se moći Kirillova izgubile na bezpućima bolesti, ludila, očajnosti. Najavio je novo doba, slobodu, čovjekoboga. A što postizava? Već je za života bio rob svojih ludih ideja. Obsjednut. Njegovo je razlaganje bilo čudno, daleko od realnosti. Upadao je u kontradikcije. On je bjesomučnik, koji je u stanju demoniziranog ateizma jednako kukavan i vriedan sažaljenja, kao i u svom bedastom svršetku. Umro je i duševno i tjelesno.

Čudno je, da se Nietzsche, koji je toliko cijenio Dostojevskog, nije dublje zamislio u sudbinu Kirillova.¹⁴

¹³ Von Balthasar. Apokalypse der deutschen Seele. Band II. Nietzsche und Dostojewskij: VI. Metaphysik des Apokalyptischen.

¹⁴ Brandesa su začudile pohvalne rieči Nietzsche-a o Dostojevskom, pa je pisao Nietzsche-u: »Velik je to pjesnik, ali odvratan dečko, skroz kršćanin u

Kirillov nije znao, da je kršćanstvo pobiedilo mizerni položaj čovjeka kao nemoćnog stvorenja. Razbivši обруч ograničenosti i robstva, Krist je u svojoj osobi pobožanstvenio stvorenje — čovjeka. Otdada naš život nije »bol i strah«. U Njemu se rodio istiniti »Nadžovjek«.

Nije moguće potanko prikazati titanizam svih osoba u romanima Dostojevskog. Ali svi odreda u svojoj buni propadaju. Stavrogin je u svojem »heroizmu zla«, u indiferentnosti među Bogom i ateizmom, moralno iscrpljen. Ubija se. Verhovenski je zločinac. Jednako se moralno razpadaju i oni, koji se zanose svojevrijem izključivo u moralu. To su ogavni razvratnici: Svidrigajlov, Fjodor Pavlović Karamazov itd. . . U njima se utjelovila dijabolička perverzija, robovi su. Titanizam čovjekoboga je izrabio čovjekovu slobodu — na čovjekovu propast. Uništio je Božju sliku u čovjeku. A nju je Dostojevski htio spasiti.

KROZ PRIZMU »MRAVINJAKA«

Raskolnikov, Stavrogin, Dmitar Karamazov tek iza izvršenog pokušaja bune s užasom uviđaju, da su sebe izlomili, raztrgali i upropastili svoju slobodu. Ideolozi pobune zajednice: Ivan Karamazov u romanu »Braća Karamazovi« i Šigalev u »Demonima«, vide već u svom nacrtu uređenja svieta propast čovjekove slobode, ali je i ne kušaju spasiti.

Zašto?

Ivan odgovara na to pitanje u svojoj radnji »Legenda o Velikom Inkvizitoru«, koju čita bratu Aljoši. Hoće da sjedini u revoluciju protiv Boga sve ljude. Misao mu je oštra, jasno izkristalizirana, dosljedno privedena kraju. Preko Velikog inkvizitora naglašava dva nacrtu o uređaju čovječanstva. Božji plan i plan nezadovoljnog stvora. I opet je glavna os, oko koje se vrte svi problemi — sloboda.

U čem se sastoji Božji plan? Bog je stvorio čovjeka, da ga učini dionikom svoje bezkrajne dobrote. Htio je, da bude slobodan. Jedino po slobodi može izkazati savršenu formalnu slavu Bogu. Nu sloboda ne omogućuje samo kraljevski, divotni uzpon k Bogu, ona nažalost omogućuje i silazak u moralno zlo.¹⁵ Sloboda narijava čovjeku borbu među dobrom i zlom, čini ga odgovornim. Radi zloupotrebe slobode došla je na svijet kazna, patnja, krvavi nemir, bol. Zbog nje se oko orosilo suzama, iz grudi se oteli jaući svih zemaljskih ranjavanja. Ali je Bog ipak htio da čovjek bude slobodan, jer je u tom vidio svu njegovu veličinu. Bez slobode

svom osjećajnom životu i jednako onaj, koji uživa u mučenju drugoga. Sav je njegov moral ono, što ste Vi okrstili robskim moralom.« Nietzsche mu je odgovorio: »Bezuvjetno vjerujem Vašim riečima, koje se odnose na Dostojevskoga, ali ga u drugu ruku cijenim kao najvriedniji psihološki material, koji poznajem — zahvalan sam mu na poseban način, kako se god protivio mojim najnižim instinktima.« (Iz Nietzsche-ovih pisama). Zanimljiv odgovor. Ta baš se sav taj »najvriedniji psihološki material« okreće protiv Nietzsche-a. (Citati iz Nietzsche-ova dopisivanja uzeti iz gore spomenute Balthasarove knjige).

nema ni čovjeka ni ličnosti. Kad su ljudi pali, ostvario je Bog daljnji dio svog tajanstvenog plana: poslao je na zemlju Krista. On je digao čovječanstvo i u svojoj bogočovječjoj osobi opet pomirio nebo sa zemljom. Slobodu, taj dragocjeni, ali trnoviti zalog, ostavio je netaknutu. U svoj velikodušnosti dao je čovjeku, da se može u slobodi i ljubavi sjediniti s Bogom.

U čem se sastoji Ivanov plan? Govori na usta Velikog Inkvizitora.¹⁶ Taj suhonjavi vedesetgodišnji starac pozna Božji plan, ali ga sviestno odbija zato, jer uključuje slobodu. Iz nje, naime, izviru patnje. Iz Inkvizitorovih rieči odsieva poganska Ivanova samilost prema čovjeku.

Predbacuje u lice Kristu: »Umjesto da zavladaš slobodom ljudi, Ti si im slobodu još više pojačao. Zar si zaboravio, da je čovjeku milije spokojstvo, pa čak i smrt, nego da slobodno bira između spoznaje dobra i zla? Nema za čovjeka ništa primamljivijega od slobode njegove savjesti, ali nema za njega i ništa mučnijega od toga... uzeo si sve, što je premašilo ljudsku snagu... Ti si je (slobodu) uvećao i na vjekove mukama okovao duševno carstvo čovjekovo.«¹⁷

Spočitava Kristu, što je odbio tri napasti, kad je bio na gori izkušavan od đavla. Tko hoće usrećiti ljude, treba tim trima napastima popustiti. Veliki Inkvizitor im popušta. To znači odbijanje Božjeg i uzpostavljanje novog čovječjeg plana. Popuštanje prvog

¹⁵ N. Berdjajev voli često potegnuti Dostojevskog na svoju stranu. Jedan primjer. U svojoj prije spomenutoj knjizi o Dostojevskom, na str. 40-41 piše: »Kad bi Dostojevski razkrio do kraja učenje o Bogu, o Absolutnom, tad bi bio prinuđen, da prizna polarnost same božanske prirode, tamnu prirodu, bezdan u Bogu, nešto srodno učenju Jakoba Boehme o Ungrundu.« Već ono »kad' bi« čudno zvuči. Njegovu tvrdnju podpuno niećemo. Dostojevski crta antinomije, polarnosti, protuslovlja — ali uvijek u čovjeku, u stvorenju. Baš zato se sve to i nalazi u čovjeku, jer nije ens necessarium, ens a se, actus purus. Berdjajevljevo je tumačenje naravi »zla« neizpravno. Upozoravam na izvrstnu razpravu o Berdjajevu: Vodopivec Janez: Kršćanstvo in Cerkev pri Nikolaju Berdjajevem. Ljubljana 1942. O problemu »bezdan u Bogu« vidi str. 23, 24, 30.

¹⁶ Koga predstavlja Veliki Inkvizitor? — O tom se veoma mnogo razpravljalo. S tim je u vezi pitanje odnosa Dostojevskog prema Katolicizmu. Dr. Franc Grivec u razpravi »Fj. M. Dostojevskij in Vladimir Solovjev« nabraja više razloga zbog kojih se Dostojevski upravo strastveno izražava proti katolicizmu. Predrasude, utjecaj mržnje Bizanta, protestantizma, slavjanofila i t. d. ... Osobito iztiče, da su napadaji Dostojevskog na Katolicizam bili metoda, taktika, zgodno sredstvo u borbi protiv ruskih liberalaca, koje je smatrao svojim najvećim neprijateljima. Među ostalim razlozima, za potvrdu svoje teze donosi pismo Dostojevskoga profesoru N. Ljubimovu. U pismu Dostojevski odlučno izjavljuje, da je Vel. Inkvizitor napisan protiv socialista. Prof. Sergije Stein je napisao u Životu 1938. solidan članak: Dostojevski i katolicizam. On ostaje skeptičan prema razlozima prof. Grivca, osobito prema pismu napisanom N. Ljubimovu. U to se ne upuštamo.

Zanima nas Vel. Inkvizitor. Romano Guardini, u knjizi, koju smo prije spomenuli, drži, da »Legenda o Vel. Inkviz.« ipak nije upravljena protiv Rima. Ona je vrhunac romana u idejnom i umjetničkom pogledu, a kao takva ne može biti uperena protiv Rima. Bila bi besmisao, jer bi bila izvan organizma romana.

¹⁷ Dostojevski: Braća Karamazovi.

napasti jest primanje zemaljskog kruha. Kruhom se zemaljskim dariva ljudima zemaljska sreća: sitost, bogatstvo, zadovoljenje potreba tiela. Popuštanje napasti kruha znači zarobljivanje slobode. A to je, drži Ivan, najveći dar, koji se može dati ljudima. Oduzimanjem slobode oduzima im se lična odgovornost, lišava ih se tjeskobe distingviranja dobra i zla, briše im se svijest o griehu, o zasluženju kazni. Po njegovoj se logici tim briše trpljenje sa svieta. Takvim se darovima obraća Ivanov titanizam zajednici, ne bi li je predobio za svoj plan. Kruh ima ovdje mnogo značenja. On je simbol zatvaranja čovjeka u sferu, iz koje se podpuno izključuje Bog. Simbol materialističkog shvaćanja, simbol socializma, komunizma, simbol antikristovog carstva.

Pod drugom se napašću krije racionalizam. Treća napast znači auktoritet, silnu i čvrstu obćeljudsku organizaciju, koja će ljudima zarobiti slobodu i zavladatai nad čitavom zemljom. Sjediniti će sve ljude. Želja socializma. Podporanj, što ga titanizam traži u sjedinjenju ljudi jest veća snaga za juriš na Boga. Dok pojedinca u tom naletu svladava nemoć i strah, u socializmu bi se morao požeći uspjeh zajedničkim silama. Treba zbiti redove. To neće biti teško, jer čovječja narav čezne za društvoim »mravinjakom«: »Da si prihvatio taj treći savjet silnoga duha, sve bi izpunio, što čovjeku na zemlji treba, to jest, da ima kome da se pokloni, kome da preda svoju savjest i kojim načinom da se sjedini najposlije sve i bez prigovora u obći i složni mravinjak, jer je potreba sveobćeg sjedinjenja treća i posljednja muka ljudska.«

Veliki Inkvizitor odnosno Ivan Karamazov prima tri davlova priedloga. Tako zamišlja pobunu zajednice proti Božjoj zamisli svieta, protiv Boga. Na taj način traži konačno brisanje trpljenja s lica zemlje. Ona će se zasjati srećom. Čvor je presječen. Izabran je despotiski socializam. Ivan i Šigalev hoće ostvarenje novog plana. Šigalev u »Demonima« iztiče: »Polazeći od bezkrajne slobode završujem s bezkrajnim despotizmom.« Još nešto. Veliki Inkvizitor na koncu svog razlaganja primjećuje: »I svi će oni biti sretni, svi milijuni bića, stotine hiljada onih, koji njima upravljaju. I samo mi, mi koji čuvamo tajnu, jedino mi, bit ćemo nesretni.« Zarobljenici će biti sretni, ali će začetnici revolta biti nesretni, jer će ostati slobodni. Istu misao naglašava i Verhovenski: »Želja i stradanje za nas, a za robove šigalevština.«¹⁸

*

Ne bi trebalo zaključka. Dostojevski se zaletio duhom u budući boj komunizma proti Boga, u naše vrijeme. Prorekao je žestinu i gigantske razmjere te borbe. Uvidio je, kako se u njoj uništava čovjek. Nad tim se zgrozio. Za njega definirati čovjeka kao neslobodno biće znači već ne definirati čovjeka. U »Braća Karamazovi« i »Demonima« je s gnjušanjem i srdžbom osudio nihilističko — socialističku teoriju i praksu, koja je čovjeka pretvorila

¹⁸ Dostojevski: Demoni.

u sredstvo. Nije htio, da se za volju Molohu sreće nekakve univerzalne nestvarne substancije pogazi osoba. Zastupao je kršćansku nauku. *Istina, pojedincu je svrha društvo, ali ne posljednja. Naprotiv, posljednja svrha društvu su ljudske osobe.*

Svoje je kršćanske misli Dostojevski na pozitivan način izrazio osobito u posljednjem romanu »Braća Karamazovi«. Njegov se kršćanski pogled zrcali u Aljoši Karamazovu i monahu, starcu Zosimi. Sklad svieta su ugledali u Bogočovjeku Isusu Kristu. U Njemu se po slobodi i ljubavi sjedinjuje čovjek s Bogom, pobožanstvenjuje se. Nalazi Život. U Bogočovječtvu na zakonit način stiče božanska svojstva. Nije više crv zgažen u blatu. U Kristovom mističkom tielu, u Crkvi, sačuvavši netaknut značaj osobe, zadovoljava težnji za zajedničkim životom i jedinstvenošću. Drukčije nego u »mravinjaku«. Činjenica Bogočovječtva uklanja sve razloge svih titanizama.

U romanu »Braća Karamazovi« se osjeća utjecaj auktorova prijateljavanja s velikim filozofom i teologom Solovjevom.¹⁹ Solovjev je u svom trećem govoru o Dostojevskom liepo raztumačio, kako je Dostojevski prihvatio kršćansku ideju u njenoj harmoničkoj trojednosti: vjera u Boga je uvjet za vjeru u čovjeka i prirodu. U Bogočovjeku Kristu, koji je u svojoj osobi posvetio i čovjeka i materiju, te se tri vjere sastaju. Izmiruje se: mistik, humanist, naturalist. Sav se kozmos pretvara u Kraljevstvo Božje. Božji je plan o svijetu opravdan i realiziran. Solovjev je dobro poznao nauku svoга prijatelja iz Optino Pustinj. Njegovu je nauku o slobodi, čovjeku, Bogu, Bogočovjeku tumačio u svom pravovjernom smislu, ne s onoliko dogmatske maglovitosti i zabluda kao Berdjajev.²⁰

Dostojevski je točno uočio konac bezbožnog antropocentrizma, nove krive evropske filozofije. Nu očito je, da je u napadajima na zapad, Evropu, Katolicizam pretjerao. Bio je nepravedan. Imao je i mnogo krivih pojmova. Njegova se zloguka nagađanja o katolicizmu nisu izpunila. Mesijanstvo Rusije je izdalo.

Njegova je veličina u tom, što je svojim genijem javio cijelom svijetu, gdje leži posljednji movens krvavih čovjekovih lutanja -- u čovjekovim odnosima s Bogom. Svojim je idejama i nenadmašivim prodorom u ljudsku dušu naviestio smrt stvorenju u svakom titanizmu protiv Boga. Nosio je čovjeku Krista.

Ante Katalinić D. I.

¹⁹ Dr. Franc Grivec: Fjodor M. Dostojevskij in Vladimir Solovjev. Ljubljana 1931.

²⁰ Upozoravamo opet na članak prof. Steina. Odlično prikazuje odnos Dostojevskog prema katolicizmu. Dostojevski je uistinu imao dosta zabluda.

Šigurno je: što se Dostojevski više primicao kraju života i što je više prijateljvao sa Solovjevom, to se više idejno pročišćavao i bistrio. Da je bio bitno kršćanski pisac, nitko ne sumnja.

Berdjajev odveć poistovjećuje misli Dostojevskog o slobodi, čovjeku, Bogu, Bogočovjeku — sa svojim mislima. (Zabluda Berdjajeva je sazeo Vodopivec u spomenutoj knjizi).